

ЮРИДИЧНА ПСИХОЛОГІЯ ТА ПЕДАГОГІКА. ПСИХОЛОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

УДК 159.9

Остапович Володимир Петрович,доктор юридичних наук, старший дослідник, завідувач НДЛ
ДНДІ МВС України, м. Київ, Україна
ORCID ID 0000-0002-9186-0801**Барко Вадим Іванович,**доктор психологічних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України,
головний науковий співробітник
ДНДІ МВС України, м. Київ, Україна
ORCID ID 0000-0003-4962-0975

ПСИХОЛОГІЧНА ДІАГНОСТИКА ІНДИВІДУАЛЬНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ З ВИКОРИСТАННЯМ АДАПТОВАНОГО УКРАЇНСЬКОМОВНОГО ОПИТУВАЛЬНИКА КЕТТЕЛЛА

Стаття присвячена проблематиці встановлення психодіагностичних можливостей українськомовної версії відомого психодіагностичного інструменту дослідження структури особистості – шістнадцятифакторного опитувальника Р. Кеттелла (16-PF). Репрезентовані результати експериментального дослідження щодо встановлення психодіагностичного потенціалу адаптованого опитувальника, розкрито методологію і структуру проведеного дослідження, розраховано основні психометричні характеристики адаптованого опитувальника – критеріальна і конструктивна валідність, надійність, внутрішня узгодженість тощо. Показано, що використання українськомовного опитувальника Кеттелла дозволяє визначити особистісну типологію працівників, адаптований опитувальник можна ефективно використовувати з метою психологічного забезпечення діяльності працівників поліції, зокрема, при професійному доборі персоналу і призначенні на посади.

Ключові слова: опитувальник Кеттелла, Національна поліція України, українськомовна адаптація, психометричні показники, середньостатистичні норми, надійність, валідність.

Професійна діяльність правоохоронців в умовах воєнного стану в державі сьогодні потребує суттєвого підвищення ефективності роботи в напрямі забезпечення правопорядку і публічної безпеки громадян, профілактики і розкриття злочинів, надання населенню сервісних послуг і правової допомоги тощо. Одним із засобів підвищення ефективності діяльності правоохоронців є оптимізація

системи психологічного вивчення працівників, що уможливить покращання процедур професійного добору і призначення на посади персоналу [1]. Упродовж останніх років психологи нашої держави багато що зробили в цьому напрямі, зокрема, вдосконалили психодіагностичний інструментарій вивчення особистості, адаптували деякі зарубіжні психологічні тести для використання в поліції, розробили психограми основних поліцейських професій (Барко, Дубова, Криволапчук, Остапович, 2018; Барко, Охріменко, Медведєв, Спринчук, 2020; Сизоненко, 2020; Бондаренко, Євдокімова, Сидорчук, Джежик, Калашник, Слюсар, Павленко, Вербовський, Блошинський, 2020; Мілорадова, Охріменко І., Бондар, Охріменко С., Пашко, 2021) [2–5]. Це розширило можливості психологів у роботі з персоналом поліції, проте досвід показує, що з метою дослідження особистості продовжується застосування зарубіжних методик, перекладених (адаптованих) російською мовою. Тому зростає актуальність розробки українськомовних версій опитувальників і встановлення їх психодіагностичного потенціалу, зокрема, поширеного суб'єктивного опитувальника Р. Кеттелла – 16-PF.

Дослідники зарубіжних країн неодноразово порушували в публікаціях питання психологічного вивчення професійної діяльності працівників правоохоронних органів, діагностики психологічної придатності до службової діяльності, підбору діагностичного інструментарію для проведення професійного добору персоналу (Barrett G.V., Miguel R.F., Hurd J.M., Lueke S.B., Tan J.A., Cochraine R.E., Tett R., Vandecreek L., Ono, M., Sachau, D.A., Deal, W.P., Englert, D.R., Taylor, M.D., Chibnall, J.T., Detrick, P., Luebbert, F. Saldago, B. Sanders, M.C., Wolfe S.E. [5–10; 19; 21].

Вивчення літературних джерел свідчить про те, що з метою психологічного дослідження індивідуальних особливостей персоналу науковці використовують різні методи й засоби. До найпоширеніших належать психодіагностичні методи – опитувальники 16-PF (Cattell), NEO-BFI і NEO-PI (Costa & McCrae), Hogan Personal Inventory (HPI); Californian Psychological Inventory (CPI); Working Readiness and Adaptation Profile (WRAP); Survey of Life Experience (SOLE); Invalid Personality Inventory (IPI); Gilford-Zimmerman Temperament Survey (GZTS), Position Analysis Questionnaire (PAQ) та інші [5–10].

Перші спроби використання українськомовної версії тесту Кеттелла відбулися після розробки українськомовного варіанту (В. Барко, І. Клименко, В. Криволапчук, 2012). Використання опитувальника тоді дозволило практичним психологам робити обґрунтований висновок структури особистості правоохоронців, що мало значення для прогнозування ефективності службової діяльності [4]. Проте робота щодо адаптації опитувальника не була закінчена: не отримані статистичні норми і основні психометричні показники на репрезентативній вибірці респондентів.

Метою цього дослідження є встановлення психодіагностичних можливостей українськомовної версії опитувальника Кеттелла 16-PF. Для досягнення мети потрібно виконати такі завдання: а) визначити методологію і послідовність процесу адаптації; б) провести тестування репрезентативної вибірки працівників поліції з використанням українськомовного опитувальника; в) встановити основні психометричні показники нового опитувальника.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що вперше на основі експериментального дослідження встановлено психодіагностичні можливості опитувальника 16-PF Кеттелла; визначено основні психометричні показники українськомовного варіанту.

З метою вирішення поставлених завдань у 2022–2023 роках проведено тестування працівників Національної поліції України, а також курсантів закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання МВС (Національної академії внутрішніх справ і Харківського національного університету внутрішніх справ). Для цього були відібрані працівники і курсанти, які характеризуються експертами як успішні. Загалом обстежено 290 респондентів (200 чоловіків і 90 жінок віком від 18 до 30 років). Така вибірка є репрезентативною і дозволяє робити статистично значущі висновки на довірчому рівні ймовірності 0,95 із теоретичною статистичною похибкою 0,01. Перед початком тестування проводилася підготовча робота: респондентам повідомлялися призначення і мета тестування, роз'яснювалася інструкція, пропонувався стимульний матеріал опитувальника. При тестуванні дотримувалися загальноприйняті стандартні умови щодо приміщення, його освітленості; часу обстеження тощо.

Методи дослідження: вивчення і аналіз літературних джерел, присвячених теоретичним і прикладним аспектам вивчення професійної придатності поліцейських; психологічна діагностика; опитування та інтерв'ювання поліцейських, експертне оцінювання, кореляційний аналіз. Статистичний аналіз даних проводився з використанням програм Microsoft Excel та SPSS Statistics.

Об'єктом дослідження є україномовна версія опитувальника 16-PF Кеттелла, *предметом* – встановлення його психодіагностичних можливостей.

Опитувальник шістнадцяти особистісних факторів Р.Б. Кеттелла (16-PF) – це суб'єктивний опитувальник для самооцінки особистості. Він уможливорює оцінку й вимірювання особистісних параметрів, здатність людини до розуміння, когнітивний стиль, відкритість до змін, здатність до емпатії, рівень довіри, міжособистісні потреби, самооцінку, толерантність до фрустрації, тривожність, адаптивність, емоційну стабільність та поведінкові проблеми. Його традиційно використовують у багатьох прикладних галузях психології, наприклад у профорієнтаційній роботі, при плануванні кар'єри та призначенні на посади [11; 12].

З метою з'ясування основних чинників, що лежать в основі психологічного опису особистості, Кеттелл використав техніку загального факторного аналізу. Вчений проаналізував список із 4500 прикметників, що характеризують особистість, здійснив експертну оцінку людей за кожним із них. Факторний аналіз спочатку привів до виявлення 12 персональних факторів [13–15]. Пізніше Кеттелл виявив ще 4 додаткові фактори, разом вони утворили 16 основних [16–19]. Подальші дослідження дозволили встановити п'ять вторинних (глобальних) факторів, що лежать в їх основі [20; 21]. Вчений остаточно виявив, що структура особистості є ієрархічною; на первинному рівні 16-PF вимірює 16 основних факторів, а також низку факторів на вторинному [23; 24].

Наведемо перелік і характеристики основних факторів Кеттелла.

Діапазони: “–” від 1 до 3; “+” від 8 до 10

- **Фактор А +** Відкритість

Готовий до нових знайомств, привітний, уживливий, уважний до людей, природний у користуванні, легко скорочує дистанцію.

- **Фактор А** – Замкнутість

Замкнутий, скептичний, негнучкий у стосунках з людьми, схильний до усамітнення, сконцентрований на власних думках та почуттях, дистантний (офіційний).

- **Фактор В +** Високий інтелект (Кмітливість)

Кмітливий, вміє аналізувати ситуації, здатний до осмислених висновків, інтелектуальний, культурний

- **Фактор В –** Низький інтелект (Обмежене мислення)

Труднощі в навчанні, в умінні аналізувати та узагальнювати матеріали, легко здається, зіткнувшись із труднощами.

- **Фактор С +** Емоційна стабільність

Спокійний, зрілий, впевнений, чуттєво постійний, не боїться складних ситуацій, емоційно стійкий

- **Чинник С –** Емоційна нестійкість (Дратівливість)

Невпевнений, нетерплячий, дратівливий, схильний до стурбованості, відкладає вирішення складних питань, тривожиться.

- **Фактор Е +** Незалежність (Домінантність)

Пробивний, самовпевнений, твердий, не поступливий, неподатливий, береться лідувати, керувати

- **Фактор Е –** Поступливість (Покірність)

М'який, поступливий, залежний, лагідний, легко потрапляє у залежність, уникає ролі лідера, підкоряється, ведеться

- **Фактор F +** Безтурботність

Безтурботний, імпульсивний, балакучий, веселий, радісний, живий, готовий реагувати, виявляти почуття

- **Фактор F –** Стурбованість (Заклопотаність)

Серйозний, заглиблений у себе, стурбовано-задумливий, песиміст, стриманий, розважливий, під самоконтролем

- **Фактор G +** Свідомість (Совісність)

Витриманий, рішучий, обов'язковий, відповідальний, завжди готовий до дії, ґрунтовний, наполегливий у досягненні мети, соціально-нормований

- **Фактор G –** Безпринципність (Легковажність)

Недбалий, легковажний, ненадійний, непостійний, легко здається, зіткнувшись із труднощами, створює перешкоди та труднощі, з претензіями, не дотримується правил

- **Фактор H +** Сміливість

Авантюрний, легко знайомиться з людьми, бадьорий, заповзятливий, ризикує

- **Фактор H –** Боязкість

Нерішучий, боязкий, уникає відповідальності та ризику

- **Фактор I +** Піддатливість

Сентиментальний, з розвиненими естетичними потребами, співчуває та шукає співчуття в інших, привітний, вимагає уваги інших, іпохондричний

- **Фактор I –** Жорсткість

Реаліст, сподівається на себе, бере на себе відповідальність, суворий, самостійний, буває цинічний, нечутливий до свого фізичного стану, скептичний

- **Фактор L +** Підозрілість

Ревнивий, замкнутий, задумливий, твердий, подразливий, надмірно зарозумілий, спрямований на себе, незалежний

- **Фактор L –** Довірливість

Дружний, прямодушний, відкритий, розуміє інших, поблажливий, спокійний, добродушний, не заздрисний, вміє уживатись з людьми

- **Фактор M +** Мрійливість (Непрактичність)

Заглиблений у себе, цікавиться наукою, теорією, сенсом життя, має багату уяву, безпорадний у практичних справах, мрійливий, переважно веселий, не виключені істеричні прояви, безгосподарний

- **Фактор M –** Практичність

Цікавиться фактами, зважає на обставини, інтереси спрямовані на безпосередній успіх, спонтанно нічого не робить, реалістичний, надійний, серйозний, господарський, але завжди орієнтований на зовнішню реальність і загальноприйняті норми, приділяє увагу дрібницям

- **Фактор N +** Витонченість (Гнучкість)

Вишукано-витончений, рафінований, завжди під самоконтролем, естетично розбірливий, світський, розуміє себе, розуміє інших, честолюбний, дещо невпевнений і незадоволений

- **Фактор N –** Прямолінійність (Простота)

Простий без “блиску”, відкритий, гарячий, спонтанний у поведінці, має простий смак, відсутній самоаналіз, не аналізує мотиви поведінки інших, задоволений тим, що має

- **Фактор O +** Схильність до почуття провини (Тривожність)

Боязкий, невпевнений, тривожний, стурбований, депресивний, чуйний, легко впадає в розгубленість, має сильне почуття обов'язку, надто дбайливий, сповнений страхів

- **Фактор O –** Самовпевненість

Вірить у себе, спокійний, вміє потішитися, впертий, бачить сенс у доцільності, неохайний, безстрашний, живе простими справами, нечутливий до думки про себе

- **Чинник Q1 +** Радикалізм

Має інтелектуальні інтереси та сумніви щодо фундаментальних проблем, скептичний, прагне переглянути існуючі принципи, схильний до експериментування та нововведень

- **Фактор Q1 –** Консерватизм (Ригідність)

Схильний до підтримки встановлених понять, норм, принципів, традицій; сумнівається у нових ідеях, заперечує необхідність змін

- **Чинник Q2 +** Самостійність

Віддає перевагу власній думці, незалежний у поглядах, прагне до самостійних рішень і дій

- **Чинник Q2 –** Залежність від групи

Конформний, залежний від чужої думки, надає перевагу ухваленню рішення разом з іншими, орієнтований на соціальне схвалення

- **Чинник Q3 +** Самоконтроль

Дисциплінований, точний у виконанні соціальних вимог, добре контролює емоції, турбується про свою репутацію

- **Чинник Q3 –** Імпульсивність

Внутрішньо конфліктний, має низький самоконтроль, недисциплінований, не дотримується правил, спонтанний у поведінці, підпорядкований пристрастям

- **Чинник Q4 +** Внутрішня напруженість

Збуджений, схвилюваний, напружений, дратівливий, нетерплячий, зі спонуканнями, що не знаходять розрядки

- **Чинник Q4 –** Внутрішня розслабленість

Флегматичний, релаксований, млявий, лінивий, розслаблений, недостатньо мотивований, задоволений собою

Протягом кількох десятиліть аналітичного дослідження Кеттелл та його колеги поступово підтверджували список факторів. Достовірність факторної структури опитувальника 16-PF була підтверджена в багатьох опублікованих дослідженнях (Cattell & Krug, 1986; Conn & Rieke, 1994; Hofer i Eber, 2002) [18–20]. Дослідження також підтвердили всебічність рис 16-PF, оскільки параметри інших поширених особистісних тестів (наприклад, NEO Personality Inventory, California Psychological Inventory, Personality Research Form та Myers-Briggs) містяться у шкалах 16 PF (Conn & Rieke, 1994; Cattell, 1996) [21; 22]. Цікаво, що факторна структура 16 PF близька до тесту Сонді, незважаючи на те, що ці діагностичні методики базуються на різних теоріях [17]. З першого випуску в 1949 році опитувальник 16-PF неодноразово переглядався, а поточна версія була розроблена в 1993 році. Вона повторно стандартизована (2002 рік), у четвертому та п'ятому виданнях 16-PF виокремлено п'ять глобальних факторів, кожен з яких включає в себе декілька основних. Таблиця 1 показує, як 16 основних факторів пов'язані

з глобальними. Слід відзначити, що фактор В вважається відокремленим від інших, оскільки він не є частиною ієрархічної структури особистості.

Таблиця 1

Глобальні і основні фактори Кеттелла

Інтроверсія/ екстраверсія	Низька тривожність/ висока тривожність	Сензитивність/жо рсткість	Конформізм/ незалежність	Нестриманість/са моконтроль
A: Відкритість	C: Емоційна стабільність	A: Відкритість	E: Незалежність	F: Безтурботність
F: Безтурботність	L: Підозрілість	I: Піддатливість	Q2: Самостійність	G: Совісність
H: Сміливість	O: Почуття провини	M: Мрійливість	L: Підозрілість	M: Мрійливість
Q2: Самостійність	Q4: Напруженість	Q1: Радикалізм	Q1: Радикалізм	Q3: Самоконтроль
N: Витонченість			M Мрійливість	

Встановлено, що глобальні фактори досить узгоджуються з рисами “Опитувальника Великої П’ятірки” (BF) [21; 24]. Так, риса BF “екстраверсія” пов’язана з глобальним фактором 16-PF “екстраверсія”; риса BF “нейротизм” – з глобальним фактором 16-PF “тривожність”; риса BF “сумлінність” – з фактором 16-PF “самоконтроль/нестриманість”; риса BF “відкритість досвіду” пов’язана з глобальним фактором 16-PF – “сензитивність/жорсткість”; риса BF “поступливість” – з фактором 16-PF “конформізм/незалежність” [22; 23]. Вважається, що це є наслідком того, що розробка факторів Великої П’ятірки здійснювалась дослідниками (Голдберг, Коста і МакКра, 1963) на основі факторного аналізу відповідей на ті самі питання, що й при розробці 16-PF, виходячи з припущення, що п’яти факторів буде цілком достатньо [23; 26].

Найпоширеніший варіант опитувальника 16-PF містить 187 тверджень (версії A і B). Інтерпретація результатів залежить від кількості відповідей за кожним фактором і оцінюється згідно з ключем спочатку в “сирих” балах, а потім – у степах (умовних балах десятибальної шкали від 1 до 10). Вважається, що показники в межах 1–3 бали – це низький індекс прояву властивості; 5–7 балів – середній рівень (гармонійна особистість); 8–10 балів – високий рівень прояву властивості, акцентуація риси або стан емоційної напруженості.

Для вирішення питання відповідності базових норм опитувальника 16-PF, а також коректності їх використання при тестуванні поліцейських проведено експериментальне дослідження. Спочатку був розроблений українськомовний варіант опитувальника 16-PF, текст якого максимально наближений до змісту оригінальної версії, в якому використовувалися типові для української мови особистісні дескриптори. Наведемо інструкцію і українськомовний варіант опитувальника (форма “А”).

Багатофакторний особистісний опитувальник Р. Кеттела

Інструкція

Вам пропонується 187 запитань у формі тверджень із варіантами відповідей “а”, “б”, “в”. Ви повинні визначити своє ставлення до кожного з наведених тверджень, обравши один із запропонованих варіантів відповіді. Це допоможе зрозуміти деякі властивості Вашої особистості, Ваші погляди, інтереси, звички тощо. Занесіть свою відповідь до бланку відповідей, акуратно зробивши позначку (хрестик, “галочку”) у клітинці, яка відповідає обраному Вами варіанту відповідного номера запитання.

Намагайтеся відповідати щиро і якомога точніше виражати своє ставлення. Відповідаючи, дотримуйтеся декількох простих правил: 1. Оцінюючи себе, уявіть найбільш типову для Вас ситуацію, яка відповідає змісту запитання. Виходячи з цього давайте відповідь. Не витрачайте багато часу на роздуми. Давайте ту відповідь, яка першою спаде на думку. 2 Відповідайте максимально відверто. Пам’ятайте, що не існує “правильних” чи “неправильних”, “гарних” чи “поганих” думок відносно запропонованих життєвих міркувань. Не намагайтеся справити приємне враження своїми відповідями, вони повинні відображати лише притаманні Вам особливості поведінки. 3. Намагайтеся не дуже часто використовувати невизначені відповіді типу: “не знаю”, “невпевнений”, “дещо середнє” тощо, бо вони не несуть інформації про Вашу особистість. 4. Опитувальник містить кілька логічних задач, які не мають проміжної відповіді (усі варіанти рівноцінні). Тут Ви повинні обрати єдино правильну відповідь. 5. У жодному разі нічого не пропускайте. Перевіряйте себе, щоб Ваші позначки у бланку відповідей точно відповідали номерам запитань.

Текст опитувальника

1. Я добре зрозумів інструкцію, до цього опитувальника:

а) так; б) невпевнений; в) ні.

2. Я готовий відповідати на кожне запитання якомога відвертіше:

а) так; б) невпевнений; в) ні.

3. Я б хотів мати дачу, яка розміщена:

а) в пожвавленому дачному селищі;

б) дещо середнє;

в) усамітнену в лісі.

3. Я можу знайти в собі достатньо сил, щоб справитися з життєвими труднощами:

а) завжди; б) зазвичай; в) рідко.

4. Мені стає не по собі, коли бачу диких тварин, навіть якщо вони зачинені у міцних клітках:

а) так, це правда; б) невпевнений; в) ні, це не правда.

5. Я утримуюсь від критики людей та їх поглядів:

а) так; б) іноді; в) ні.

6. Я роблю людям різкі критичні зауваження, якщо вони, на мою думку, того заслуговують:

а) зазвичай; б) іноді; в) ніколи не роблю.

7. Я більше надаю перевагу нескладній класичній музиці, ніж сучасним популярним мелодіям:

а) так; б) невпевнений; в) ні.

8. Якщо б я побачив сусідських дітей, які не на жарт сваряться, то я:

а) дав би їм можливість самим вияснити відносини;

б) не знаю, що б зробив;

в) намагався б їх розсудити.

9. На зборах та в компаніях:

а) намагаюсь бути активним;

б) щось середнє;

в) переважно залишаюсь осторонь.

10. На мою думку, цікавіше бути:

а) інженером-конструктором;

б) не знаю, що обрати;

в) драматургом.

11. Я швидше зупинився б на вулиці для того, щоб подивитись на роботу художника, аніж слухати, як сваряться люди:

а) так, це правда; б) невпевнений; в) ні, це не правда.

13. Зазвичай я спокійно переносю самовдоволення людей, навіть якщо вони вихваляються чи якимось іншим чином показують, що вони високої думки про себе:

а) так; б) щось середнє; в) ні.

14. Якщо людина обманює, я майже завжди можу помітити це за виразом її обличчя:

а) так; б) дещо середнє; в) ні.

15. Я вважаю, що найнуднішу повсякденну роботу завжди потрібно доводити до завершення, навіть якщо здається, що у цьому немає необхідності:

а) згідний; б) невпевнений; в) не згідний.

16. Я надав би перевагу взятись за роботу:

а) де можна багато заробляти, навіть якщо заробітки непостійні;

б) не знаю, що вибрати;

в) із постійною, але відносно невисокою зарплатнею.

17. Я говорю про свої почуття:

а) тільки у випадку необхідності;

б) дещо середнє;

в) охоче, коли з'являється можливість.

18. Іноді у мене виникають відчуття безпричинного раптового страху чи невизначеного неспокою:

а) так; б) щось середнє; в) ні.

19. Коли мене несправедливо критикують за те, в чому я не винен:

а) жодного почуття вини у мене не виникає;

б) щось середнє;

в) я все ж відчуваю себе трохи винним.

20. На роботі у мене буває більше труднощів з людьми, які:

а) відмовляються використовувати сучасні методи;

б) не знаю, що обрати;

в) постійно намагаються щось змінити в роботі, яка і так іде нормально.

21. Приймаючи рішення, я керуюся більше:

а) серцем; б) серцем і розумом однаково; в) розумом.

22. Люди були б щасливіші, якби вони більше часу проводили у товаристві своїх друзів:

а) так; б) дещо середнє; в) ні.

23. Плануючи майбутнє, я часто розраховую на удачу:

а) так; б) важко відповісти; в) ні.

24. Розмовляючи, я схильний:

а) висловлювати свої думки відразу, як тільки вони спадають на думку;

б) щось середнє;

в) спочатку добре сформулювати свої думки.

25. Навіть якщо я через щось дуже розлючений, заспокоююсь досить швидко:

а) так; б) щось середнє; в) ні.

26. При однаковій тривалості робочого дня та зарплатні мені цікавіше було б працювати:

а) столяром чи кухарем;

б) не знаю, що вибрати;

в) офіціантом у хорошому ресторані.

27. У мене було:

а) дуже мало виборчих посад;

б) декілька;

в) багато виборчих посад.

28. Слово “лопата” так стосується слова “копати”, як слово “ніж” слова:

а) гострий; б) різати; в) точити.

29. Інколи якась нав'язлива думка не дає мені заснути:

а) так, це правда; б) невпевнений; в) ні, це не правда.

30. У своєму житті я, як правило, завжди досягаю тієї мети, яку поставив перед собою:

а) так, це правда; б) невпевнений; в) ні, це не правда.

31. Застарілий закон повинен бути змінений:

а) тільки після ґрунтового обговорення;

б) щось середнє;

в) негайно.

32. Мені стає ніяково, якщо справа вимагає від мене швидких дій, котрі якось впливають на інших людей:

а) так, це правда; б) невпевнений; в) ні, це не правда.

33. Більшість знайомих вважає мене веселим співрозмовником:

а) так; б) невпевнений; в) ні.

34. Коли я бачу неохайних та неакуратних людей:

а) мене це не хвилює;

б) дещо середнє;

в) вони викликають у мене неприязнь і огиду.

35. Я буваю трохи розгубленим, зненацька опинившись у центрі уваги:

а) так; б) щось середнє; в) ні.

36. Я завжди радий приєднатися до великої компанії, наприклад, зустрітися увечері з друзями, піти на танці, взяти участь у цікавому громадському заході:

а) так; б) щось середнє; в) ні.

37. У школі я надавав перевагу:

а) урокам музики (співів);

б) важко сказати;

в) заняттям у майстернях, ручній праці.

38. Якщо мене призначають відповідальним за щось, я наполягаю на тому, щоб мої розпорядження суворо виконувались, а інакше відмовляюсь від доручення:

а) так; б) інколи; в) ні.

39. Важливіше, щоб батьки:

а) сприяли тонкому розвитку почуттів у своїх дітей;

б) щось середнє між а) і в);

в) вчили дітей керувати своїми почуттями.

40. Беручи участь у колективній роботі, я б:

а) постарався покращити організацію роботи;

б) щось середнє;

в) вів записи і слідкував за дотриманням правил.

41. Час від часу я відчуваю потребу зайнятися чимось, що вимагає значних фізичних зусиль:

а) так; б) щось середнє; в) ні.

42. Я надав би перевагу спілкуванню з людьми ввічливими і делікатними, ніж з грубими і прямолінійними:

а) так; б) щось середнє; в) ні.

43. Коли мене критикують на людях, це мене дуже пригнічує:

а) так; б) щось середнє; в) ні.

44. Якщо мене викликає до себе начальник, то я:

а) використовую цей випадок, щоб попросити про те, що мені потрібно;

б) щось середнє;

в) хвилююсь, що зробив щось не так.

45. Я вважаю, що люди повинні дуже серйозно подумати перш ніж відмовлятися від досвіду минулих століть:

а) так; б) невпевнений; в) ні.

46. Читаючи щось, я завжди добре усвідомлюю прихований намір автора переконати мене в чомусь.

а) так; б) невпевнений; в) ні.

47. Коли я навчався у 9–11 класах, то брав участь у спортивному житті школи:

а) дуже рідко; б) час від часу; в) дуже часто.

48. Я підтримую вдома хороший порядок і майже завжди знаю, що де знаходиться.

а) так; б) дещо середнє; в) ні.

49. Коли я думаю про те, що відбулося протягом дня, у мене нерідко виникає відчуття занепокоєння:

а) так; б) щось середнє; в) ні.

50. Іноді я сумніваюсь у тому, чи дійсно люди, з якими я розмовляю, цікавляться тим, про що я говорю:

а) так; б) дещо середнє; в) ні.

51. Якби мені довелося вибирати, я більше хотів би бути:
а) лісником; б) важко вибрати; в) вчителем старших класів.
52. На День народження, до свят:
а) я люблю робити подарунки;
б) важко відповісти;
в) вважаю, що купівля подарунків – дещо неприємний обов'язок.
53. Слово “стомлений” так стосується слова “робота”, як слово “гордий” слова:
а) усмішка; б) успіх; в) щасливий.
54. Яке із цих слів не підходить до двох інших:
а) свічка; б) місяць; в) лампа.
55. Мої друзі:
а) мене не підводили; б) іноді; в) підводили досить часто.
56. У мене є такі якості, з якими я явно виглядаю кращим за інших людей:
а) так; б) невпевнений; в) ні.
57. Коли я засмучений, то намагаюсь приховати свої почуття від інших:
а) так, це правда; б) дещо середнє; в) ні, це не правда.
58. Мені б хотілось ходити в кіно, на різні вистави та відвідувати інші заходи, де можна розважитись:
а) частіше одного разу на тиждень (частіше, ніж більшість людей);
б) приблизно раз на тиждень (як більшість людей);
в) рідше одного разу на тиждень (рідше, ніж більшість людей).
59. Я вважаю, що особиста свобода в поведінці важливіша, ніж гарні манери та дотримання етикету:
а) так; б) невпевнений; в) ні.
60. У присутності людей, більш значимих, ніж я (старших за мене, чи більш досвідчених, чи тих, що мають більш високе соціальне становище) я схильний триматись скромно:
а) так; б) дещо середнє; в) ні.
61. Мені важко розповісти що-небудь великій групі людей чи виступати перед великою аудиторією:
а) так; б) щось середнє; в) ні.
62. Я добре орієнтуюсь у незнайомій місцевості, легко можу сказати, де північ, південь, захід, схід:
а) так; б) щось середнє; в) ні.
63. Якщо б хтось розсердився на мене, то я:
а) намагався б його заспокоїти;
б) не знаю, що б я зробив;
в) це викликало б у мене роздратування.
64. Коли я бачу статтю, яку вважаю несправедливою, то швидше схильний забути про це, ніж з обуренням відповісти автору:
а) так; б) не впевнений; в) ні, це не так.
65. У моїй пам'яті не затримуються надовго несуттєві дрібниці, наприклад, назви вулиць, магазинів:
а) так; б) щось середнє; в) ні.
66. Мені могла б сподобатися робота ветеринара, який лікує і оперує тварин:
а) так; б) важко сказати; в) ні.
67. Я їм із насолодою і не завжди так турбуюся про свої манери, як це роблять інші люди:
а) так; б) не впевнений; в) ні.
68. Бувають періоди, коли мені не хочеться з кимось зустрічатись:
а) дуже рідко; б) щось середнє; в) досить часто.
69. Інколи мені говорять, що мій голос і вигляд занадто видають моє хвилювання:
а) так; б) щось середнє; в) ні.
70. Коли я був підлітком і моя думка була відмінною від думки батьків, я зазвичай:
а) залишався при своїй думці;
б) щось середнє;
в) поступався, визнаючи їх авторитет.
71. Я хотів би працювати в окремій кімнаті, а не в спільній з колегами:

- а) так; б) не впевнений; в) ні.
72. Я надав би перевагу жити тихо, так, як мені подобається, аніж бути предметом захоплення завдяки своїм успіхам:
- а) так; б) щось середнє; в) ні.
73. У багатьох відношеннях я вважаю себе цілком зрілою людиною:
- а) так; б) не впевнений; в) ні.
74. Критика у тій формі, у якій її здійснює багато людей, швидше вибиває мене з колії, ніж допомагає:
- а) часто; б) зрідка; в) ніколи.
75. Я завжди здатний суворо контролювати прояви своїх почуттів:
- а) так; б) дещо середнє; в) ні.
76. Якби я зробив корисний винахід, то хотів би:
- а) працювати над ним в лабораторії надалі;
- б) важко вибрати;
- в) потурбуватися про його практичне використання.
77. Слово “подив” так стосується слова “незвичайний”, як слово “страх” слова:
- а) сміливий; б) тривожний; в) жадливий.
78. Котрий із дробів не підходить до двох інших:
- а) 3/7; б) 3/9; в) 3/11.
79. Мені здається, що деякі люди не помічають чи уникають мене, хоч я не знаю, чому:
- а) так; б) не впевнений; в) ні.
80. Люди ставляться до мене менш доброзичливо, ніж я цього заслуговую своїм добрим ставленням до них:
- а) дуже часто; б) інколи; в) ніколи.
81. Вживання нецензурних виразів мені завжди огидне (навіть якщо при цьому немає осіб іншої статі):
- а) так; б) щось середнє; в) ні.
82. У мене, безумовно, менше друзів, ніж у більшості людей:
- а) так; б) дещо середнє; в) ні.
83. Я дуже не люблю бути там, де немає з ким поговорити:
- а) так; б) не впевнений; в) ні.
84. Люди іноді називають мене легковажним, хоча і вважають приємною людиною:
- а) так; б) дещо середнє; в) ні.
85. У різних ситуаціях у суспільстві я відчував хвилювання, схоже на те, яке переживає людина перед виходом на сцену:
- а) досить часто; б) зрідка; в) навряд чи коли-небудь.
86. У невеликому товаристві мені подобається триматись у стороні, мовчати, я надаю можливість говорити іншим:
- а) так; б) дещо середнє; в) ні.
87. Мені більше подобається читати:
- а) реалістичні описи гострих військових, політичних конфліктів;
- б) не знаю, що вибрати;
- в) роман, який збуджує уяву, почуття.
88. Коли мною намагаються командувати, я навмисне роблю все навпаки:
- а) так; б) щось середнє; в) ні.
89. Якщо начальник або члени моєї сім’ї в чомусь докоряють мені, то це тільки тоді, коли для цього є підстави:
- а) так; б) щось середнє; в) ні.
90. Мені не подобається манера деяких людей безцеремонно розглядати когось на вулиці чи в магазинах:
- а) так; б) щось середнє; в) ні.
91. Під час тривалої подорожі я надав би перевагу:
- а) читати що-небудь складне, але цікаве;
- б) не знаю, що вибрав би;
- в) провести час, розмовляючи з ким-небудь із супутників.
92. У жартах про смерть немає нічого поганого чи суперечливого доброго смаку:
- а) так; б) щось середнє; в) ні.

93. Якщо мої знайомі погано поведуться зі мною і не приховують свою неприязнь:
а) це зовсім мене не пригнічує;
б) дещо середнє;
в) я падаю духом.
94. Мені стає ніяково, коли мене відверто розхвалюють чи говорять компліменти:
а) так; б) щось середнє; в) ні.
95. Я хотів би мати роботу:
а) з чітко визначеним постійним заробітком;
б) щось середнє;
в) з більш високою зарплатнею, котра залежала б від моїх зусиль і продуктивності.
96. Мені легше вирішити важке питання чи проблему:
а) якщо я обговорюю їх з іншими людьми;
б) щось середнє;
в) якщо я обмірковую їх на самоті.
97. Я охоче беру участь у громадському житті, в роботі різних комісій тощо:
а) так; б) щось середнє; в) ні.
98. Виконуючи якусь роботу, я не заспокоююсь, доки не будуть враховані навіть найнезначніші деталі:
а) так; б) щось середнє; в) ні.
99. Іноді зовсім незначні перешкоди дуже сильно мене дратують:
а) так; б) щось середнє; в) ні.
100. Я спілю міцно і ніколи не розмовляю уві сні:
а) так; б) щось середнє; в) ні.
101. Якби я працював у господарській сфері, то мені було б цікавіше:
а) працювати з клієнтами;
б) щось середнє;
в) працювати з документацією.
102. Слово “розмір” так стосується слова “довжина”, як слово “нечесність” слова:
а) в’язниця; б) грішність; в) крадіжка.
103. “АБ” так стосується “ГВ”, як “СР”:
а) “ПО”; б) “ОП”; в) “ТУ”.
104. Коли люди поведуться нерозсудливо:
а) я ставлюсь до цього спокійно;
б) не впевнений;
в) відчуваю до них презирство.
105. Коли я слухаю музику, а поруч голосно розмовляють:
а) це мені не заважає, я можу зосередитись;
б) щось середнє;
в) це псує мені все задоволення і злить мене.
106. Гадаю, що про мене правильніше буде сказати, що я:
а) ввічливий і спокійний;
б) щось середнє;
в) енергійний і наполегливий.
107. Я вважаю, що:
а) більшу частину життєвого часу треба працювати, а розвагам слід приділяти небагато часу;
б) не впевнений;
в) жити потрібно весело, не особливо турбуючись про завтрашній день.
108. Краще бути обережним і очікувати меншого, ніж заздалегідь радіти, чекаючи успіху:
а) згідний; б) невпевнений; в) не згідний.
109. Якщо я замислююсь про можливі труднощі у своїй роботі, то:
а) намагаюсь заздалегідь спланувати, як їх подолати;
б) щось середнє;
в) думаю, що справлюся з ними, коли вони з’являться.
110. Я легко призиваюся до будь-якого товариства:
а) так; б) не впевнений; в) ні.

111. Коли потрібно трохи дипломатії і уміння переконати людей у чомусь, переважно звертаються до мене:

а) так; б) щось середнє; в) ні.

112. Мені було б цікавіше:

а) консультувати молодих людей, допомагати їм у виборі роботи;

б) важко відповісти;

в) працювати інженером-економістом.

113. Якщо я абсолютно впевнений, що людина чинить несправедливо чи егоїстично, я заявляю їй про це, навіть якщо це загрожує мені певними неприємностями:

а) так; б) щось середнє; в) ні.

114. Іноді я жартома роблю якесь пустотливе зауваження тільки для того, щоб здивувати людей і подивитися, що вони на це скажуть:

а) так; б) щось середнє; в) ні.

115. Я із задоволенням працював би в газеті оглядачем театральних постановок, концертів тощо:

а) так; б) не впевнений; в) ні.

116. Якщо мені доводиться довго сидіти на зборах, не розмовляючи і не рухаючись, я ніколи не відчуваю потреби щось малювати чи крутитись на стільці:

а) так; б) щось середнє; в) ні.

117. Якщо мені хтось говорить те, що, як мені відомо, не відповідає дійсності, то я швидше подумаю:

а) “Він – брехун”;

б) щось середнє;

в) “Очевидно, його погано інформували”.

118. Передчуття, що мене очікує якесь покарання, навіть якщо я не зробив нічого поганого, виникає у мене:

а) часто; б) іноколи; в) рідко.

119. Думка про те, що хвороби зумовлені психічними причинами однаковою мірою, як і фізичними (тілесними), – дуже перебільшена:

а) так; б) щось середнє; в) ні.

120. Урочистість і яскравість повинні обов’язково зберігатись у будь-якій важливій державній церемонії:

а) так; б) щось середнє; в) ні.

121. Мені неприємно, якщо люди вважають, що я надто нестриманий і нехтую правилами пристойності:

а) дуже; б) трохи; в) зовсім не турбує.

122. Працюючи над чимось, я хотів би робити це:

а) у колективі;

б) не знаю, що б обрав;

в) самостійно.

123. Бувають періоди, коли мені важко стриматись від відчуття жалю до себе:

а) часто; б) іноді; в) ніколи.

124. Найчастіше люди надто швидко виводять мене із себе:

а) так; б) щось середнє; в) ні.

125. Я завжди можу без особливих труднощів змінити свої старі звички і не повертатися до них більше:

а) так; б) щось середнє; в) ні.

126. При однаковому заробітку я більше волів би бути:

а) адвокатом;

б) важко вибрати;

в) штурманом чи льотчиком.

127. Слово “краще” так стосується слова “найгірший”, як слово “повільніше” слова:

а) швидкий; б) найкращий; в) найшвидший.

128. Яке із наведених сполучень знаків повинне продовжити ряд: XOOOXXOOOXXX?

а) OXXX; б) OOOX; в) XOOO.

129. Коли приходить час для здійснення того, що я заздалегідь планував і чекав, я іноді відчуваю, що я не спроможний це зробити:

- а) так; б) щось середнє; в) ні.
130. Зазвичай я можу зосереджено працювати, не звертаючи уваги на те, що люди довкола мене шумлять:
- а) так; б) дещо середнє; в) ні.
131. Буває, що я говорю незнайомим людям про речі, які здаються мені важливими, незалежно від того, запитують мене про це, чи ні:
- а) так; б) щось середнє; в) ні.
132. Я проводжу багато вільного часу, розмовляючи з друзями про ті приємні події, які ми разом колись пережили:
- а) так; б) щось середнє; в) ні.
133. Я отримую насолоду, коли здійснюю ризиковані вчинки тільки задля забави:
- а) так; б) щось середнє; в) ні.
134. Мене дуже дратує вигляд неприбраної кімнати:
- а) так; б) щось середнє; в) ні.
135. Я вважаю себе дуже відкритою для спілкування (комунікабельною) людиною:
- а) так; б) щось середнє; в) ні.
136. У спілкуванні з людьми:
- а) я не намагаюсь стримувати свої почуття;
- б) щось середнє;
- в) приховую свої почуття.
137. Я люблю музику:
- а) легку, бадьору, дещо прохолодну;
- б) щось середнє;
- в) емоційно насичену та сентиментальну.
138. Краса поезії мене захоплює більше, ніж краса і досконалість зброї:
- а) так; б) не впевнений; в) ні.
139. Якщо моє вдале зауваження залишилось непоміченим:
- а) я не повторюю його;
- б) важко відповісти;
- в) повторюю своє зауваження знову.
140. Мені хотілось би здійснювати роботу серед неповнолітніх правопорушників, звільнених на поруки:
- а) так; б) не впевнений; в) ні.
141. Для мене більш важливим є:
- а) зберігати добрі стосунки з людьми;
- б) дещо середнє;
- в) вільно виражати свої почуття.
142. У туристичній поїздки я більше волів би притримуватися програми, складеної спеціалістами, аніж самому планувати свій маршрут:
- а) так; б) не впевнений; в) ні.
143. Про мене справедливо думають, що я наполеглива і працююча людина, проте успіхів домагаюсь рідко:
- а) так; б) не впевнений; в) ні.
144. Якщо люди зловживають моїм добрим ставленням до них, я не ображаюсь і швидко забуваю про це:
- а) згідний; б) не впевнений; в) не згідний.
145. Якби у групі спалахнула гаряча суперечка:
- а) мені було б цікаво, хто вийде переможцем;
- б) щось середнє;
- в) я б дуже хотів, щоб усе закінчилось мирно.
146. Я волію планувати свої справи сам, без стороннього втручання і чужих порад:
- а) так; б) щось середнє; в) ні.
147. Іноді почуття заздрості впливає на мої вчинки:
- а) так; б) дещо середнє; в) ні.
148. Я твердо переконаний, що начальник може бути не завжди правий, але він завжди має право наполягти на своєму:
- а) так; б) не впевнений; в) ні.

149. Я починаю нервувати, коли замислююсь про все, що мене очікує:
а) так; б) інколи; в) ні.
150. Якщо я беру участь у якій-небудь грі, а оточуючі голосно висловлюють свої міркування, мене це не виводить з рівноваги:
а) так; б) не впевнений; в) ні.
151. Мені здається, що цікавіше бути:
а) художником;
б) не знаю, що вибрати;
в) директором театру чи кіностудії;
152. Яке із зазначених слів не підходить до двох інших:
а) будь-який; б) декілька; в) більшість.
153. Слово “полум’я” так стосується слова “жар”, як “троянда”:
а) колочки; б) червоні пелюстки; в) аромат.
154. У мене бувають такі хвилюючі сни, що через них я прокидаюся:
а) часто; б) зрідка; в) практично ніколи.
155. Навіть якщо на шляху до успіху є серйозні перешкоди, я все-таки вважаю, що варто ризикнути:
а) так; б) щось середнє; в) ні.
156. Мені подобаються ситуації, в яких я мимоволі опиняюсь у ролі керівника, оскільки краще за всіх знаю, що повинен робити колектив:
а) так; б) щось середнє; в) ні.
157. Мені більше подобається одягатися скромно, ніж яскраво і оригінально:
а) згідний; б) не впевнений; в) не згідний.
158. Вечір, проведений за улюбленим заняттям, приваблює мене більше, ніж весела вечірка:
а) так; б) не впевнений; в) ні.
159. Часом я нехтую добрими порадами людей, хоча і знаю, що не повинен цього робити:
а) інколи; б) майже ніколи; в) ніколи.
160. Приймаючи рішення, я вважаю, що обов’язково враховувати основні загальноприйняті норми поведінки: “що таке добре і що таке погано”:
а) так; б) щось середнє; в) ні.
161. Мені не подобається, коли люди дивляться, як я працюю:
а) так; б) щось середнє; в) ні.
162. Не завжди можна досягти результату поступовими поміркованими методами, іноді слід застосувати силу:
а) так; б) щось середнє; в) ні.
163. У школі я надавав перевагу:
а) мовним дисциплінам;
б) важко відповісти;
в) математиці.
164. Інколи я засмучувався через те, що люди поза очі неохотно говорили про мене без усяких на те підстав:
а) так; б) важко відповісти; в) ні.
165. Розмова з пересічними людьми, які перебувають в полоні умовностей та керуються власними звичками:
а) часто буває цікавою і змістовною;
б) щось середнє;
в) дратує мене, оскільки обмежується дрібницями і їй бракує глибини.
166. Деякі речі викликають у мені такий гнів, що я не хочу взагалі про них говорити:
а) так; б) щось середнє; в) ні.
167. У вихованні важливіше:
а) оточити дитину любов’ю і турботою;
б) щось середнє;
в) виробити у дитини бажані звички і погляди на життя.
168. Люди вважають мене спокійною, врівноваженою людиною, яка залишається незворушною в будь-яких обставинах:
а) так; б) щось середнє; в) ні.

169. Я вважаю, що наше суспільство, керуючись здоровим глуздом, повинне створювати нові звичаї і відкидати старі звички і традиції:

а) так; б) щось середнє; в) ні.

170. У мене були неприємні випадки через те, що замислившись, я ставав неуважним:

а) навряд чи коли-небудь; б) дещо середнє; в) кілька разів.

171. Я краще засвоюю матеріал:

а) читаючи добре написану книгу;

б) щось середнє;

в) беручи участь у колективному обговоренні.

172. Мені подобається діяти по-своєму, замість того щоб дотримуватися загальноприйнятих правил:

а) так; б) не впевнений; в) ні.

173. Перед тим, як висловити свою думку, я чекаю, поки не буду цілком впевнений у своїй правоті:

а) завжди; б) переважно; в) тільки якщо це можливо.

174. Інколи дрібниці нестерпно діють мені на нерви, хоч я і розумію, що це не варте уваги:

а) так; б) щось середнє; в) ні.

175. Я рідко говорю під впливом моменту щось таке, про що пізніше мені доводиться шкодувати:

а) так; б) не впевнений; в) ні.

176. Якби мене попросили організувати збір грошей комусь на подарунок чи брати участь в організації ювілейного свята:

а) я б погодився;

б) не знаю, що би зробив;

в) сказав би, що, на жаль, дуже зайнятий.

177. Яке з наведених слів не підходить до двох інших:

а) широкий; б) зигзагоподібний; в) прямий.

178. Слово “швидко” так стосується слова “ніколи”, як слово “близько” слова:

а) ніде; б) далеко; в) десь.

179. Якщо я ненароком порушую правила поведінки в суспільстві, то досить швидко про це забуваю:

а) так; б) щось середнє; в) ні.

180. Оточуючим відомо, що у мене багато різних ідей і я майже завжди можу запропонувати якесь вирішення проблеми:

а) так; б) дещо середнє; в) ні.

181. Напевно, для мене більш характерна:

а) нервозність при зіткненні з несподіваними труднощами;

б) не знаю, що вибрати;

в) терпимість до бажань (вимог) інших людей.

182. Мене вважають людиною, яка здатна дуже сильно захоплюватися:

а) так; б) щось середнє; в) ні.

183. Мені подобається робота різноманітна, пов'язана з частими перемінами і поїздками, навіть якщо вона трохи небезпечна:

а) згідний; б) дещо середнє; в) не згідний.

184. Я людина дуже пунктуальна і завжди наполягаю, щоб усе виконувалось якомога точніше:

а) згідний; б) дещо середнє; в) не згідний.

185. Мені приносить задоволення робота, яка вимагає особливої добросовісності і витонченої майстерності:

а) так; б) щось середнє; в) ні.

186. Я належу до енергійних людей, які завжди чимось зайняті:

а) так; б) невпевнений; в) ні.

187. Я добросовісно відповів на всі запитання і жодного не пропустив:

а) так; б) невпевнений; в) ні.

Кінець тестування.

Українськомовна форма “Б” опитувальника, бланк відповідей, ключі для підрахунку результатів, а також таблиці для переведення “сирих” балів у стени в статті не наводяться через обмежений обсяг, їх можна отримати з джерел [4].

У процесі встановлення психодіагностичного потенціалу української версії опитувальника розраховувались показники його надійності – ретестової, надійності паралельних форм і внутрішньої узгодженості. *Ретестова надійність* визначалась через коефіцієнти кореляції між результатами двох послідовних тестувань тих самих респондентів з інтервалом у 2 тижні; вона представлена в таблиці 2; середнє арифметичне коефіцієнтів становить 0,79. Отримані значення задовольняють існуючі психометричні вимоги до тестів, цей показник можна вважати індексом ретестової надійності опитувальника 16-PF.

Таблиця 2

**Коефіцієнти кореляції між результатами двох послідовних тестувань
з використанням опитувальника 16-PF (N=290, $p=0,01$)**

Основні фактори 16 PF															
A	B	C	E	F	G	H	I	L	M	N	O	Q1	Q2	Q3	Q4
0.75	0.81	0.79	0.81	0.82	0.76	0.77	0.75	0.83	0.80	0.77	0.81	0.78	0.76	0.77	0.80

Для частини обстежуваних пропонувались різні варіанти опитувальника (форми А і Б), які розглядались як *паралельні форми* (обидві форми складаються з однакової кількості завдань; вирівняні за структурою і змістом; результати, отримані з їх допомогою, виявились подібними). Коефіцієнти кореляції між результатами (одержані при тестуванні з двотижневим інтервалом) представлені в таблиці 3.

Таблиця 3

**Коефіцієнти кореляції між результатами двох послідовних тестувань
з використанням різних версій опитувальника 16 PF (N=290, $p=0,01$)**

Основні фактори 16 PF															
A	B	C	E	F	G	H	I	L	M	N	O	Q1	Q2	Q3	Q4
0.76	0.78	0.77	0.80	0.80	0.77	0.79	0.75	0.80	0.78	0.79	0.82	0.74	0.77	0.80	0.77

Середнє арифметичне коефіцієнтів кореляції становить 0,78; це значення можна вважати показником надійності паралельних форм. Таким чином, надійність є задовільною. При перевірці за допомогою t-критерію Ст'юдента не зафіксовано значущих відмінностей між розподілом тестових показників за різними версіями опитувальника 16-PF. Не встановлено значущих відмінностей між розподілом результатів тестування також при перевірці за допомогою критерію Пірсона χ^2 . Отже різні українські версії опитувальника можна вважати практично однаковими.

З метою перевірки *внутрішньої узгодженості* завдань українськомовного варіанту опитувальника 16-PF розраховувався коефіцієнт б-Кронбаха (табл. 4). Усі отримані показники (значення коефіцієнтів перебувають в інтервалі від 0,63

до 0,77) можна вважати допустимими з позиції вимог до психодіагностичного інструментарію.

Таблиця 4

Коефіцієнти α -Кронбаха для опитувальника 16-PF

Номери шкал																
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
α	0.63	0.65	0.69	0.73	0.68	0.70	0.74	0.69	0.71	0.75	0.77	0.73	0.69	0.74	0.70	0.71

Усі наведені вище результати свідчать про задовільну надійність адаптованого українськомовного опитувальника 16-PF.

З метою дослідження *конструктивної валідності* адаптованого опитувальника 16 PF проведено порівняння даних з результатами інших методик, валідність яких є доведеною (ЕРІ Айзенка, а також адаптованих нами Індивідуально-типологічного опитувальника (ІТО) і Опитувальника Великої П'ятірки (ОВП). Виявлено очікувані кореляції шкали А зі шкалою екстраверсії опитувальника ЕРІ Айзенка, а також шкали С зі шкалою нейротизму цього ж опитувальника ($r = 0,51$; $p = 0,01$ і $r = 0,55$; $p = 0,01$ відповідно). Також фактори опитувальника 16 PF виявились корелюючими з деякими шкалами ІТО і ОВП (табл. 5 і 6). Так, фактори А, С, F, Н, Q2 опитувальника 16-PF, притаманні активним, емоційно стабільним, безтурботним, сміливим і радикальним особам, позитивно корелюють зі шкалами стеничного типу реагування ІТО (екстраверсією, спонтанністю і агресивністю) і негативно – зі шкалами гіпостеничного регістру (інтроверсією, сензитивністю і тривожністю). Натомість фактори G, I, O, Q4, де такі риси, як свідомість, чуттєвість, тривожність, внутрішня напруженість позитивно корелюють з гіпостеничними шкалами ІТО і негативно – зі стеничними. Шкала L, яка характеризує особу в параметрах підозрілість-довірливість, корелює зі шкалами змішаного типу реагування ІТО: позитивно з ригідністю і негативно – з емотивністю.

Таблиця 5

Кореляції деяких факторів опитувальника 16-PF та шкал ІТО

Шкали ІТО	Шкали опитувальника 16-PF									
	A	C	F	G	H	I	L	O	Q2	Q4
1	0.55**	0.60**	0.36	0.15	0.46*	0.12	-0.30	0.17	0.40*	0.05
2	0.40*	0.45**	0.39*	-0.22	0.41*	-0.37	-0.33	-0.15	0.32*	-0.40*
3	0.42*	0.46**	0.36	-0.31*	0.51	-0.31	-0.32	-0.44*	0.39**	-0.44**
4	0.10	0.32	-0.24	0.44**	0.30	-0.37	0.40*	-0.20	-0.30*	0.29*
5	-0.32*	-0.13	-0.34*	0.25	-0.10	0.40**	0.21	0.35*	-0.14	0.23
6	-0.31*	-0.24	-0.35	0.30*	-0.31	0.30*	0.33	0.40**	-0.32	0.41**
7	-0.22	-0.45**	-0.34	0.36	-0.41*	0.23	0.41*	0.36	-0.45**	0.30*
8	0.30*	0.31*	0.11	0.23	0.33*	0.25	-0.40**	0.25	0.22	0.29

Примітка: * – $p = 0,05$, ** – $p = 0,01$. $N = 290$.

Шкали 16-PF: А – відкритість/замкнутість; С – емоційна стабільність/нестабільність; F – безтурботність/заклопотаність; G – совісність/легковажність; Н – сміливість/боязкість; I – піддатливість/жорсткість; L – підозрілість/довірливість; О – тривожність/самовпевненість; Q2 – самостійність/залежність; Q4 – напруженість/розслабленість. Шкали ІТО: 1 – екстраверсія; 2 – спонтанність; 3 – агресивність; 4 – ригідність; 5 – інтроверсія; 6 – сензитивність; 7 – тривожність; 8 – лабільність (емотивність).

Для решти факторів 16-PF встановлені незначні коефіцієнти кореляції з шкалами ІТО, які, зазвичай, не перевищують 0,30; скажімо, фактора Е (незалежність) зі шкалою 4 опитувальника ІТО; фактора N (витонченість) зі шкалами 5; 6 і 7 опитувальника ІТО; Q1 (радикалізм) зі шкалами 2 і 4 ІТО; Q3 (самоконтроль) зі шкалою 8 опитувальника ІТО. Виявлені кореляційні зв'язки, в основному, були очікуваними і відповідають існуючим теоретико-психологічним уявленням, які ґрунтуються на ортогональній моделі особистості й теорії провідних тенденцій. Одержані дані на основі порівняння шкал опитувальників 16-PF та ІТО, також дають можливість дійти висновку про те, що українськомовна версія опитувальника 16 PF характеризується задовільними показниками критеріальної валідності за параметрами стеничності-гіпостеничності ($r = 0,35-0,65$; $p = 0,01$).

Таким чином, встановлено досить значні психодіагностичні можливості українськомовної версії опитувальника 16-PF. За допомогою кореляційного аналізу проведено порівняння результатів тестування респондентів з використанням 16-PF та Індивідуально-типологічного опитувальника (ІТО), на цій основі встановлено значення критеріальної валідності опитувальника, а також індекси ретестової надійності і надійності паралельних форм, внутрішньої узгодженості. Усі психометричні показники опитувальника задовольняють наявні вимоги до психодіагностичного інструментарію. За результатами проведеного дослідження можна зробити висновок про те, що українськомовний варіант опитувальника 16-PF – це важливий психодіагностичний інструмент для роботи з персоналом поліції. Використання опитувальника дозволить практичному психологу прогнозувати ефективність професійної діяльності, надавати рекомендації щодо вибору працівником поліції спеціалізації і планування можливостей подальшого професійного і особистісного росту. У подальшому планується продовжувати роботу щодо розробки українськомовних версій інших зарубіжних психодіагностичних методик.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про Національну поліцію: Закон України від 10.12.2015 № 889-VIII / Відомості Верховної Ради України. 2015. № 40–41 (від 09.10.2015). Ст. 379. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19> (дата звернення: 21.01.2019).
2. Методики психологічної діагностики індивідуально-психологічних особливостей працівників Національної поліції України: методичні рекомендації / Криволапчук В.О., Сизоненко А.С., Остапович В.П., Барко В.І. Київ: ДНДІ МВС України, 2020. 172 с.
3. Професіограми за основними видами поліцейської діяльності: наук.-практ. посіб. / В.П. Остапович, І.О. Дубова, В.І. Барко та інші; за заг. ред. проф. В.О. Криволапчука. Київ: ДНДІ МВС України; ФОП Кандиба Т.П., 2018. 244 с.
4. Криволапчук В.О., Барко В.І., Клименко І.В. Діагностика професійно важливих якостей керівників органів внутрішніх справ України: навчально-методичний посібник. К.: Академія управління МВС, 2010. 358 с.

5. *Barko, V., Okhrimenko, I., Ostapovich, V. and others* (2020). Professional psychological potential of a modern police manager as the basis for the formation of an effective managerial system. *International Journal of Applied Exercise Physiology*, 9(11), 203–214. URL: <http://www.ijaep.com/index.php/IJAE/article/view/1196> (дата звернення: 14.01.2021).
6. *Bondarenko, V., Okhrimenko, I., Yevdokimova, O. and others* (2020). Professional Skills and Competencies of the Future Police Officers. *International Journal of Applied Exercise Physiology*, 9(5), 35–43. URL: <http://www.ijaep.com/index.php/IJAE/article/view/975> (дата звернення: 14.01.2021).
7. *Cochrane R.E., Tett R., Vandecreek L.* (2003). Psychological Testing and the Selection of Police Officers. A National Survey. *Criminal Justice and Behavior*. No 30(5). P. 511–537. URL: <https://www.researchgate.net/publication/247743668> (дата звернення: 03.02.2020).
8. *Barrett, G.V., Miguel, R.F., Hurd, J.M. and others* (2003). Practical Issues in the Use of Personality Tests in Police Selection. *Public Personnel Management*. Vol. 32, no. 4.
9. *John, O.P., Naumann, L.P., Soto, C.J.* Paradigm Shift to the Integrative Big-Five Trait Taxonomy: History, Measurement, and Conceptual Issues / O.P. John, R.W. Robins, L.A. Pervin (Eds.). *Handbook of Personality: Theory and Research*. New York: Guilford Press, 2008. P. 114–158.
10. *Schuerger, J.M.* (March 1995). Career Assessment and The Sixteen Personality Factor Questionnaire. *Journal of Career Assessment* 3 (2). P. 157–175.
11. *Cattell, R.B.* (1978). *Use of Factor Analysis in Behavioral and Life Sciences*. New York: Plenum.
12. *Boyle, Gregory J.* (January 1989). Re-examination of the major personality-type factors in the Cattell, Comrey and Eysenck scales: Were the factor solutions by Noller et al. optimal? *Personality and Individual Differences* 10 (12): 1289–1299.
13. *Cattell, R.B.* (1995). The fallacy of five factors in the personality sphere. *The Psychologist*. 8 (5): 207–208.
14. *Cattell, Raymond B.* (1945). The Description of Personality: Principles and Findings in a Factor Analysis. *The American Journal of Psychology* 58 (1): 69–90.
15. *Cattell, Raymond B.* (September 1947). Confirmation and clarification of primary personality factors. *Psychometrika*. 12 (3): 197–220.
16. *Cattell, Raymond B.* (July 1948). The primary personality factors in women compared with those in men. *British Journal of Statistical Psychology* 1 (2): 114–130.
17. *Cattell, R.B.* (1957). *Personality and motivation structure and measurement*. New York: World Book.
18. *Cattell, R. B.* (1973). *Personality and Mood by Questionnaire*. San Francisco, CA: Jossey-Bass.
19. *Welter, Giselle Muller-Roger; Captao, Claudio Garcia* (2009). Professional tendency and personality: research on the correlation among measures of these constructs. *Psicologia: Ciência e Profissão*. 29 (3): 588–601.
20. *Conn, Steven R.; Rieke, Mark L.* (1994). *The 16PF Fifth Edition Technical Manual*. Institute for Personality and Ability Testing.
21. *Cattell, R.B., Krug, Samuel E.* (September 1986). The Number of Factors in the 16PF: A Review of the Evidence with Special Emphasis on Methodological Problems. *Educational and Psychological Measurement*. 46 (3): 509–522.
22. *Hofer, Scott M., Eber, Herbert W.* (2002). Second-order factor structure of the Cattell Sixteen Personality Factor Questionnaire. In de Raad, Boele; Perugini, Marco (eds.). *Big Five Assessment*. Hogrefe & Huber. pp. 397–404.
23. *Cattell, H.E.P.* (1996). The original big-five: A historical perspective. *European Review of Psychology*. 46 (1): 5–14.
24. *Conn, S.R., & Rieke, M.L.* (1994). *The 16PF Fifth Edition technical manual*. Champaign, IL: Institute for Personality and Ability Testing, Inc.
25. *Costa, P.T., McCrae, R.R.* (1985). *The NEO Personality Inventory Manual*. Odessa, FL: Psychological Assessment Resources.
26. *Cattell R.B.* (1957). *Personality and Motivation Structure and Measurement*. World Book CO., Yonkers, N.Y.

REFERENCES

1. Pro Natsionalnu politsiiu. “About the National Police: Law of Ukraine dated December 10, 2015 No. 889-VIII” / Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine. 2015. No. 40–41 (October 9,

2015). Art. 379. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/580-19>. (Date of Application: 21.01.2019) [in Ukrainian].

2. Metodyky psykholohichnoi diahnostyky indyvidualno-psykholohichnykh osoblyvostei pratsivnykiv Natsionalnoi politsii Ukrainy. “Methods of psychological diagnosis of individual and psychological characteristics of employees of the National Police of Ukraine: methodical recommendations” / Kryvolapchuk V.O., Syzonenko A.S., Ostapovych V.P., Barko V.I. Kyiv: State Scientific and Research Institute MIA Ukraine. 2020. 172 p. [in Ukrainian].

3. Profesiogramy za osnovnymy vydamy politseiskoi diialnosti. “Professional profiles for the main types of police activity: scientific and practical help” / V.P. Ostapovych, I.O. Dubova, V.I. Barko and others; gen. ed. prof. V.O. Kryvolapchuk. Kyiv: State Scientific and Research Institute MIA; FOP Kandyba T.P., 2018. 244 p. [in Ukrainian].

4. Kryvolapchuk V.O., Barko V.I., Klymenko I.V. (2010). Diahnostyka profesiino vazhlyvykh yakosti kerivnykiv orhaniv vnutrishnikh sprav Ukrainy. “Diagnostics of professionally important qualities of heads of internal affairs bodies of Ukraine”: educational and methodological manual. K.: Academy of Management of the Ministry of Internal Affairs. 358 p. [in Ukrainian].

5. Barko V., Okhrimenko I., Ostapovich V. and others (2020). Professional psychological potential of a modern police manager as the basis for the formation of an effective managerial system. International Journal of Applied Exercise Physiology, 9(11). P. 203–214. URL: <http://www.ijaep.com/index.php/IJAE/article/view/1196>. (Date of Application: 14.01.2021) [in English].

6. Bondarenko V., Okhrimenko I., Yevdokimova O. and others (2020). Professional Skills and Competencies of the Future Police Officers. International Journal of Applied Exercise Physiology, 9(5). P. 35–43. URL: <http://www.ijaep.com/index.php/IJAE/article/view/975>. (Date of Application: 14.01.2021) [in English].

7. Cochaine R.E., Tett R., Vandecreek L. (2003). Psychological Testing and the Selection of Police Officers. A National Survey Criminal Justice and Behavior. No 30(5). P. 511–537. URL: <https://www.researchgate.net/publication/247743668> (Date of Application: 03.02.2020) [in English].

8. Barrett G.V., Miguel R.F., Hurd J.M. and others (2003). Practical Issues in the Use of Personality Tests in Police Selection. Public Personnel Management. Vol. 32. No 4 [in English].

9. John O.P., Naumann L.P., Soto C.J. (2008). Paradigm Shift to the Integrative Big-Five Trait Taxonomy: History, Measurement, and Conceptual Issues. O.P. John, R.W. Robins, L.A. Pervin (Eds.). Handbook of personality: Theory and research. New York: Guilford Press. P.114–158 [in English].

10. Schuerger J.M. (March 1995). Career Assessment and The Sixteen Personality Factor Questionnaire. Journal of Career Assessment. 3 (2): 157–175. [in English].

11. Cattell, R.B. (1978). Use of Factor Analysis in Behavioral and Life Sciences. New York: Plenum [in English].

12. Boyle Gregory J. (January 1989). Re-examination of the major personality-type factors in the Cattell, Comrey and Eysenck scales: Were the factor solutions by Noller et al. optimal? Personality and Individual Differences, 10 (12): 1289–1299 [in English].

13. Cattell R.B. (1995). The fallacy of five factors in the personality sphere. The Psychologist. 8 (5): 207–208 [in English].

14. Cattell Raymond B. (1945). The Description of Personality: Principles and Findings in a Factor Analysis. The American Journal of Psychology, 58(1): 69–90 [in English].

15. Cattell Raymond B. (September 1947). Confirmation and clarification of primary personality factors. Psychometrika, 12(3): 197–220 [in English].

16. Cattell Raymond B. (July 1948). The primary personality factors in women compared with those in men. British Journal of Statistical Psychology. 1(2): 114–130 [in English].

17. Cattell R.B. (1957). Personality and motivation structure and measurement. New York: World Book [in English].

18. Cattell R.B. (1973). Personality and Mood by Questionnaire. San Francisco, CA: Jossey-Bass [in English].

19. Welter Giselle Muller-Roger; Capitaio, Claudio Garcia (2009). Professional tendency and personality: research on the correlation among measures of these constructs. Psicologia: Ciencia e Profissao. 29(3): 588–601 [in English].

20. Conn Steven R.; Rieke Mark L. (1994). The 16PF Fifth Edition Technical Manual. Institute for Personality and Ability Testing [in English].

21. *Cattell, Raymond B., Krug, Samuel E.* (September 1986). The Number of Factors in the 16PF: A Review of the Evidence with Special Emphasis on Methodological Problems. *Educational and Psychological Measurement*, 46 (3): 509–522 [in English].

22. *Hofer Scott M., Eber Herbert W.* (2002). Second-order factor structure of the Cattell Sixteen Personality Factor Questionnaire. In de Raad, Boele; Perugini, Marco (eds.). *Big Five Assessment*. Hogrefe & Huber. P. 397–404 [in English].

23. *Cattell H.E.P.* (1996). The original big-five: A historical perspective. *European Review of Psychology*. 46 (1): 5–14 [in English].

24. *Conn S.R., & Rieke M.L.* (1994). The 16PF Fifth Edition technical manual. Champaign, IL: Institute for Personality and Ability Testing, Inc [in English].

25. *Costa P.T., McCrae R.R.* (1985). The NEO Personality Inventory Manual. Odessa, FL: Psychological Assessment Resources [in English].

26. *Cattell R.B.* (1957). *Personality and Motivation Structure and Measurement*. World Book CO., Yonkers, N.Y. [in English].

UDC 159.9

Ostapovych Volodymyr,

Doctor of Juridical Sciences, Senior Researcher,

Head of the Research Laboratory,

State Scientific and Research Institute MIA Ukraine,

Kyiv, Ukraine,

ORCID ID 0000-0002-9186-0801

Barko Vadym,

Doctor of Psychological Sciences, Professor,

Honored Academic of Science and Technology of Ukraine,

Chief Researcher, State Scientific and Research Institute MIA Ukraine,

Kyiv, Ukraine,

ORCID ID 0000-0003-4962-0975

PSYCHOLOGICAL PERSONALITY DIAGNOSTICS OF POLICE OFFICERS USING THE ADAPTED UKRAINIAN-LANGUAGE CATTELL QUESTIONNAIRE

This article focuses on the problem of establishing the psychodiagnostic capabilities of the Ukrainian-language version of the well-known psychodiagnostic tool for studying personality structure – the sixteen-factor R. Cattell questionnaire (16-PF). This is a subjective personality self-assessment questionnaire, the Ukrainian version published in our country in 2012. The authors of the article present the results of an experimental study on determining the psychodiagnostic potential of this questionnaire. The methodology and structure of the study are revealed, the main psychometric characteristics of the adapted questionnaire are calculated – criterion and construct validity, reliability, internal consistency, etc. Experimental data were obtained from a sample of Ukrainian National Police officers. Quite significant psychodiagnostic capabilities of the Ukrainian-language version of the 16-PF questionnaire were established. All psychometric indicators of the questionnaire meet the existing requirements for psychodiagnostic tools. During the pilot study, the authors implemented a unified approach to organising and conducting testing of

© Ostapovych Volodymyr, Barko Vadym, 2023

DOI (Article): [https://doi.org/10.36486/np.2023.1\(59\).23](https://doi.org/10.36486/np.2023.1(59).23)

Issue 1(59) 2023

<http://naukaipravoohorona.com/>

police officers. According to the results of the study, the Ukrainian version of the 16-PF represents an important psychodiagnostic tool for working with police personnel. Using the Ukrainian-language Cattell's questionnaire allows determining the personal typology of employees, provides assessment and measurement of anxiety, adaptability, emotional stability, behavioural problems of police officers, etc. Thus, the study showed that the majority of respondents exhibit personality types that are productive for law enforcement agencies and the adapted questionnaire has potential for use in psychological support for police officers, in particular during professional recruitment and assignment.

Keywords: Cattell questionnaire, National Police, Ukrainian-language adaptation, psychometric indicators, average norms, reliability, validity.

Отримано 17.04.2023